

Funkční gramotnost a kvalita pracovního místa: Vzájemná souvislost, konceptuální a metodické přístupy¹

Hana Říhová – Zdeňka Matoušková²
Národní vzdělávací fond, o.p.s., Praha

Functional Literacy and Quality of Job: Mutual Relations, Conceptual and Methodological Approaches. The article focuses on relations between functional literacy and earnings as well as non-monetary characteristics of job quality. It provides an overview of current state of knowledge and research topics. It focuses on conceptual and methodological aspects of research concerning relations between functional literacy and job quality and informs about the data sources available. It introduces the results of international studies proving the relation between functional literacy and job quality even if controlled for education attainment. Further it shows that the research in the Czech Republic and other CEEC countries lacks behind the English speaking countries and on the basis of international comparison it points out to some specifics of these countries which may be an object of further research.
Sociológia 2013, Vol. 45 (No. 4: 365-384)

Key words: *functional literacy; earnings; labour market outcomes; basic skills*

JEL Classification: J31, I21, C83

Úvod

Za úspěch na trhu práce můžeme považovat získání co nejlepší pracovní pozice. V první řadě se jedná o zaměstnatelnost, tedy schopnost vůbec na trhu práce participovat. Neméně důležitým aspektem je nicméně kvalita pracovního místa, na kterou se soustředí tento článek. Zkoumána je zaměstnaná populace a základní výzkumnou otázkou je, jak kvalita pracovního místa souvisí s úrovní funkční gramotnosti jedince.

V literatuře lze nalézt řadu studií, vycházejících především z teorie lidského kapitálu, které dokazují souvislost mezi úrovní dosaženého vzdělání a úspěchem na trhu práce, především pak na výši mzdy, a to i při kontrole pro další významné proměnné (přehled viz např. Aschenfeller a Card 1999). S úrovní vzdělání velmi úzce souvisí i úroveň dovedností jedince, neboť jsou z velké části výsledkem vzdělávacího procesu. Pro řadu profesí je určitá dosažená úroveň vzdělání nezbytností z legislativních důvodů či na základě nároků zaměstnavatelů. Mezi lidmi se stejnou dosaženou úrovní počátečního vzdělání se však stále objevuje dosti významná variabilita dovedností. Otázkou je, zda kromě dosaženého formálního vzdělání má na úspěch na trhu práce vliv i

---

¹ Článek vznikl s podporou grantu GA ČR P402/12/G130 'Vztahy mezi vzděláváním, dovednostmi a výsledky na trhu práce: longitudinální studie'.

² Korespondence: Mgr. Hana Říhová, rihova@nvf.cz; Ing. Zdeňka Matoušková, CSc., matouskova@nvf.cz, Národní vzdělávací fond, o.p.s., Opletalova 25, 110 00 Praha 1, Česká republika.

úroveň dovedností jako taková. Tento článek se soustředí na specifickou složku dovedností, totiž funkční gramotnost. Jeho cílem je podat přehled o současném stavu poznání v této oblasti a o konceptuálních a metodických přístupech k jejímu výzkumu a naznačit prostor a důležité otázky pro další výzkum.

V článku jsou neprve uvedeny různé konceptuální přístupy k hodnocení a měření kvality pracovního místa. Dále je poskytnut základní přehled konceptuálních rámců funkční gramotnosti. Jsou představeny výzkumy poskytující data o funkční gramotnosti a metodické přístupy k měření souvislostí mezi úrovní funkční gramotnosti a kvalitou pracovního místa. V neposlední řadě jsou prezentovány výsledky těchto výzkumů v mezinárodním rozměru se zvláštním zřetelem na Českou republiku a další středoevropské země.

Konceptuální přístupy k hodnocení kvality pracovního místa

Dříve než budeme zjišťovat, zda vyšší vzdělání a vyšší úroveň funkční gramotnosti vedou k získání lepší práce, je třeba definovat, co za lepší práci považujeme. Tato úvaha není tak přímočará, jak by se mohla na první pohled zdát a v literatuře lze nalézt více metodických přístupů k definici lepší práce či zaměstnání.

První skupinu takovýchto přístupů představuje hierarchické uspořádání profesí. Nejjednodušším příkladem těchto přístupů je samotná profesní klasifikace ISCO, která je uspořádána dle kvalifikační náročnosti. Kvalifikační náročnost však explicitně neurčuje, že se jedná o lepší (či žádanější) profesi. Existují výzkumy vytvářející žebříčky společenské prestiže profesí, které mohou být dalším ukazatelem preference povolání. Tyto žebříčky se opírají přímo o hodnocení respondentů. V České republice se sledování prestiže povolání věnuje Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM).

Žebříček prestiže povolání ukazuje, že existují profese, které jsou sice v klasifikaci ISCO velmi vysoko, jejich společenská prestiž je však relativně nízká a obráceně. Ve výzkumu prestiže povolání CVVM se například na posledních místech objevují profese poslance, ministra, novináře či kněze, které patří do nejvyšších dvou tříd klasifikace ISCO, naopak mezi společensky nadprůměrně oceňovanými profesemi lze nalézt například soukromého zemědělce či truhláře, kteří spadají do ISCO skupin 6 a 7. (Tuček 2011) Z výsledků výzkumů společenské prestiže povolání je zřejmé, že jsou založeny mnohem více na hodnocení profese zvnějšku, než že by odrážely aspirace lidí na vlastní profesní kariéru. Je proto sporné, nakolik je můžeme považovat za měřítko úspěchu na trhu práce.

Další přístupy se nesnaží o vytvoření žebříčků profesí, ale sledují kvalitu konkrétního pracovního místa skrze různé charakteristiky. Nejčastěji používaným měřítkem lepšího pracovního místa je vyšší mzdové ocenění (McIntosh – Vignoles 2000; Green – Riddell 2001, 2003; Osberg 2000; Denny – Harmon –

Sullivan 2003). Autoři používající výši výdělku jako ukazatele úspěchu na trhu práce vycházejí z toho, že primární motivací k práci je získání zdroje obživy a že lépe placené místo je lepší. Neméně podstatným důvodem je, že výše výdělku je snadno měřitelnou a interpretovatelnou charakteristikou, která je dostupná v řadě výzkumů i v administrativních zdrojích dat.

Výzkumy hodnotových orientací však ukazují, že výše výdělku je sice podstatnou, zdaleka však ne jedinou charakteristikou, kterou berou lidé v úvahu při hodnocení dobrého pracovního místa. Clark na základě výsledků výzkumu pracovních orientací v sedmi zemích OECD v rámci International Social Survey Programme dokazuje, že pro spokojenost se zaměstnáním není nejdůležitějším kritériem výše výdělku. Za nejdůležitější považují lidé jistotu pracovního místa, jeho zajímavost a možnost pracovat nezávisle (Clark 2005). Nicméně v Maďarsku, jako jediném zástupci bývalého sovětského bloku v Clarkově výzkumu byl vyšší příjem výrazně důležitější charakteristikou dobrého pracovního místa než v ostatních zemích. Pracovníci v USA si ve srovnání s evropskými zeměmi například více cenili příležitosti k povýšení (Clark 1998). Význam jednotlivých aspektů práce závisí též na vzdělání jedince, u méně vzdělaných lidí, kteří obvykle zastávají pracovní místa s nižším mzdovým ohodnocením, je mzda důležitější.

Význam připisovaný různým charakteristikám pracovního místa se liší v jednotlivých zemích. Je velmi pravděpodobné, že zde existuje poměrně silná souvislost s ekonomickou úrovní země, s fází ekonomického cyklu, ale i s podmínkami propouštění a přijímání do pracovního poměru apod. Nezanedbatelnou roli při mezinárodních výzkumech sehrává i formulace otázek jednotného dotazníku, kvalita překladu a v neposlední řadě i rozdíly v chápání dotazu, které mohou stát v pozadí některých výrazných rozdílů mezi jednotlivými zeměmi (Mysíková 2012).

V České republice se vývoji pracovních hodnotových orientací věnoval zejména Večerník, který uvádí, že v komunistických zemích měla práce, podobně jako například v zemích jižní Evropy, spíše socializační význam, zatímco v zemích západní Evropy byla hodnocena více racionálně jako prostředek příjmu. V komunistických zemích, kde byla oficiální propagandou hodnota práce nadsazována, v reálu u pracovního místa lidé více než prestiž oceňovali absenci kontroly a striktních pracovních podmínek, které umožňovaly více volného času či dávaly prostor k další práci načerno (Večerník 2006). Po změně režimu byla v ČR na základě výsledků šetření European Value Survey z roku 1999 nejvyšší důležitost přikládána následujícím charakteristikám práce: mzda, příjemný kolektiv, zajímavá práce, využití schopností a jistota pracovního místa.

Tytéž charakteristiky pracovního místa byly považovány za nejdůležitější i na Slovensku. Mzda a jistota práce zde nad ostatními charakteristikami domi-

novaly výrazněji a na rozdíl od Česka byla relativně vysoká důležitost přikládána též výhodné pracovní době (Večerník 2004). Mezi nemonetárními charakteristikami hrají při výběru zaměstnání dle jiného podnikového výzkumu na Slovensku z roku 2008 roli zejména pracovní kolektiv, stabilita zaměstnání a vedoucí, který se zajímá o názory zaměstnanců (Čambáliková 2011).

Vývoj významu pracovních charakteristik na Slovensku mezi lety 1991 a 2008 sledovali Búzik, Tížik, Kusá a Kostlan. Uvádějí, že plynule rostl význam výdělku, pracovní doby a osobního uplatnění. „Rok 1999 bol zlomový vo všetkých ostatných aspektoch práce: dochádza k významnému poklesu dôležitosti sociálnych stránok práce (spoločensky prospešná práca, príjemní spolupracovníci, zodpovedná práca, možnosť stretávať ľudí) a seberealizačných stránok práce (práca v ktorej možno niečo dosiahnuť, príležitosti uplatniť osobnú iniciatívu, možnosti využitia vlastných schopností a zaujímavá práca). V roku 2008 tieto stránky práce opäť zaznamenávajú vzostup. Podobnou fluktuáciou (t.j. pokles v roku 1999 a vzostup v roku 2008) prešla aj spokojnosť so zamestnaním a možnosť samostatne rozhodovať v zamestnaní.“ (Búzik – Tížik – Kusá – Kostlan, 2008)

Porovnání důležitosti jednotlivých charakteristik pracovního místa dle výsledků International Social Survey Programme z roku 2005 v ČR, starých a nových členských zemích EU a v USA obsahuje následující tabulka 1. Ukazuje se, že ve srovnání s výsledky z roku 1999 došlo v ČR ke změně v pořadí významnosti jednotlivých faktorů a že stejně jako v ostatních zemích, se staly i v České republice nejdůležitějšími faktory dobrého zaměstnání jeho jistota, zajímavost práce a příjem. Ve srovnání s USA i starými zeměmi EU jsou další charakteristiky pracovního místa pro občany ČR méně významné. Lidé v USA ve srovnání s Evropou rovněž hledí na více různých aspektů pracovního místa zároveň.

Tabulka č. 1: **Podíl osob, které danou položku pro své zaměstnání považují za velmi důležitou (% , 2005)**

	ČR	„Staré země EU“+NO, CH	„Nové země EU“	USA
Jistota zaměstnání	58	57	63	63
Vysoký příjem	31	23	56	30
Příležitost k postupu	15	22	32	42
Zajímavá práce	33	53	40	57
Možnost pracovat samostatně	19	32	30	34
Možnost pomáhat jiným lidem	16	26	26	43
Pocit užitečnosti pro společnost	17	25	27	47
Možnost zvolit si čas nebo dny práce	14	21	26	18

Pozn.: Staré země EU zahrnují Německo, Velkou Británii, Irsko, Belgie (pouze Flandry), Švédsko, Španělsko, Francii, Portugalsko, Dánsko a Finsko + připojeny jsou údaje Norska a Švýcarska. Nové země zahrnují Maďarsko, Slovinsko, Bulharsko, Kypr a Lotyšsko. Číslo v tabulce vyjadřuje % osob, které odpověděly, že daná položka je velmi důležitá na pětistupňové škále od velmi důležité po zcela nedůležitou. Zdroj: ISSP 2005, vlastní výpočty.

Zmíněné výsledky výzkumu v oblasti pracovních hodnotových orientací ukazují, že pro určování dobrého pracovního místa nestačí pouze jedno kritérium. O vytvoření souhrnného indexu úspěchu na trhu práce založeného na charakteristikách dobrého pracovního místa, který by bral v úvahu i význam nemonetárních faktorů, se již v 80. letech v USA pokusili *Jencks, Perman a Rainwater (1988)*. Ve výzkumu sledovali 48 charakteristik pracovního místa a jejich souvislost s hodnocením toho, za jak dobrou práci je respondenti považují. Respondenti hodnotili jak vlastní práci, o které mají více informací, tak náhodný výběr dalších profesí. Výsledkem byl souhrnný index zahrnující 14 významných charakteristik pracovního místa (viz tabulka 2).

Tabulka č. 2: Složky indexu úspěchu na trhu práce

Kladná souvislost s dobrou prací	Záporná souvislost s dobrou prací
Výdělek (0,214)	Ušpiní se při práci (-0,132)
Vzdělanostní požadavky (0,165)	Častá kontrola (-0,104)
Pracovní doba nad 35 hodin (0,145)	Podíl opakující se činnosti (-0,096)
Možnost vzdělávání (0,134)	Státní/samosprávní zaměstnanec (-0,071)
Počet týdnů dovolené (0,107)	Má vedoucího, který má vedoucího (hierarchická struktura -0,082)
Možnost rozhodovat o pracovní době (0,106)	Riziko ztráty zaměstnání (-0,073)
Kolektivní smlouva (0,099)	
Federální zaměstnanec (0,090)	

Číslo v závorce uvádí hodnotu standardizovaného regresního koeficientu beta, když závislou proměnnou byl logaritmus hodnocení daného zaměstnání jedincem a nezávislými proměnnými charakteristiky pracovního místa uvedené v tabulce. Podle *Jencks Perman a Rainwater, 1988*.

Koncepty funkční gramotnosti

Konceptuální přístupy ke klasifikacím dovedností a jejich měření zahrnují širokou škálu přístupů vycházejících z psychologie, pedagogiky, sociologie, ekonomie a dalších disciplín. Rovněž vymezení funkční gramotnosti jako součásti obecných dovedností a související terminologie jsou v literatuře velmi různá. Pojmy funkční gramotnost, základní dovednosti, klíčové dovednosti či obecné dovednosti se vzájemně překrývají a u jednotlivých autorů jejich definice značně variují. Terminologický a konceptuální konsensus, který je obtížný i v anglofonním prostředí, je téměř nedosažitelný na úrovni mezinárodní. Některé běžně používané anglické termíny jako „skills“ či „numeracy“ nemají v dalších národních jazycích přesně významově odpovídající ekvivalenty. Čeština a slovenština nejsou v tomto ohledu výjimkou.³

Podrobnější rozbor a hodnocení terminologie a konceptů obecných dovedností a funkční gramotnosti značně přesahuje možnosti rozsahu tohoto

³ V tomto článku pro anglický termín skills používáme české termíny schopnosti a dovednosti (dle vhodnosti českého termínu v různých kontextech bez ambice na přesnější definování rozdílů mezi nimi). Pro numeracy používáme český termín numerická gramotnost a pro literacy čtenářská gramotnost.

článku, proto zde uvádíme pouze výběr těch, které představují určité obecněji přijímané přístupy.

Terminologickým a konceptuálním přístupům v této oblasti byla v odborné literatuře již věnována rozsáhlá diskuze, jejíž přehledy uvádí např. *Mayer 1992* či *Kearns 2001*. Pro účely vymezení funkční gramotnosti v rámci tohoto článku využíváme zejména poznatky shrnuté v *Kearns, 2001*. Přejímá koncept britského National Skills Task Force, který definuje obecné dovednosti (generic skill) jako „ty přenositelné dovednosti, které jsou zásadní pro zaměstnatelnost většiny lidí, i když mohou mít rozdílnou úroveň.“ (*NSTF, 2000 dle Kearns, 2001, vlastní překlad autorů*)

Obecné dovednosti zahrnují schopnosti a dovednosti různého typu – ve většině přístupů se mezi ně řadí především interpersonální, sociální a komunikační dovednosti, schopnost se učit, plánování a organizace aktivit, sebeřízení, dovednost práce s technologiemi, dovednost řešit problémy a v neposlední řadě též schopnost pracovat s číselnými informacemi a používat matematické postupy a techniky (numeracy) a schopnost získávat, analyzovat a vyhodnocovat textové informace (literacy).

Numerická gramotnost (numeracy) a čtenářská gramotnost (literacy) jsou některými autory souhrnně nazývány jako základní dovednosti (basic skills) či akademické základy (academic basics). Rovněž je pro ně používán pojem funkční gramotnost, do kterého bývá zahrnována též dovednost řešit problémy.

Za obecné či klíčové dovednosti (generic / key skills) jsou kromě výše uvedených v některých případech též považovány dovednost používat cizí jazyky a některé postojové a charakterové volní vlastnosti ovlivňující přístup k práci.

Je zřejmé, že schopnost jedince získat a udržet si dobré pracovní místo souvisí v různé míře se všemi jmenovanými obecnými schopnostmi, dovednostmi a postoji, ale též s odborně specifickými dovednostmi. Sledování jejich významu pro úspěch na trhu práce ve vzájemném kontextu a v kontextu dalších faktorů na trhu práce (zejména ekonomické situace, ale i např. diskriminace) vyžaduje operacionalizaci těchto konceptů.

Měřitelnost úrovně jednotlivých dovedností je velmi obtížná, pro výzkum vlivů však nezbytná. Empirické stanovení úrovně dovedností ve výzkumu se může opírat o sebehodnocení vlastní úrovně respondenta, o proxy proměnné vypovídající o úrovni určitých dovedností⁴ nebo o hodnocení jinou osobou (např. zaměstnavatelem), které se ale v praxi příliš nepoužívá. Poslední možností je v rámci výzkumu danou schopnost či dovednost přímo testovat.

---

⁴ Postup používající proxy či indikátorové proměnné se používá například pro stanovení úrovně digitální gramotnosti ve výzkumu Community survey on ICT usage in households and by individuals, kde se dotazuje, jak často dotazovaný provádí různé úkony na počítači, a dále v řadě výzkumů orientovaných na měření postojů (např. míra souhlasu s různými výroky, které pak vstupují do komplexnějších postojových škál).

Je zřejmé, že přímým testováním v podmínkách výzkumu lze měřit pouze některé typy obecných dovedností. V průběhu rozvoje národních a mezinárodních výzkumů (viz dále) byly vyvinuty metody testování zejména pro čtenářské a numerické dovednosti a v posledních letech též pro řešení problémů. V dalších částech článku používáme termín funkční gramotnost právě pro tyto tři typy dovedností umožňujících zpracovávat a využívat informace, které jsou ve výzkumech zjišťovány přímým testováním. Přehled konceptů, metodik a výsledků jsme omezili na výzkumy, které přímé testování používají.

Pro potřeby mezinárodních výzkumů byly jednotlivé služby funkční gramotnosti vymezeny následujícím způsobem⁵:

Čtenářská gramotnost je „schopnost porozumět psaným textům, hodnotit je, používat je a zabývat se čtením s cílem účastnit se života společnosti, dosahovat svých cílů a rozvíjet své vědomosti a potenciál“ (PIAAC Literacy Expert Group 2009). Ve starších výzkumech se čtenářská gramotnost dělila na tzv. literární (prose) zaměřenou na souvislé texty a dokumentovou (document) zaměřenou na jiné formy písemného projevu (např. formuláře apod.)

Numerická gramotnost představuje „schopnost získávat, používat, interpretovat a sdělovat matematické informace a představy s cílem zapojovat se do rozmanitých matematických situací života dospělých a zvládat jejich nároky“. (PIAAC Numeracy Expert Group 2009)

Schopnost řešit problémy lze definovat jako „cíleně orientované přemýšlení a aktivity v situacích, kde nelze použít rutinní postup. Řešitel problému má více či méně přesně zadaný cíl, ale není okamžitě jasné, jak ho dosáhnout. Problém je vymezen právě nejednoznačným vztahem mezi cíli a kroky vedoucími k jeho dosažení. Proces řešení problému zahrnuje pochopení problémové situace a její přetvoření do sledu potřebných kroků na základě plánování a logického myšlení“ (Statistics Canada – OECD 2005, vlastní překlad autorů). Ve výzkumu PIAAC byla schopnost řešit problémy definována specificky pro problémy řešené v technologicky bohatých prostředích a „zahrnuje použití digitálních technologií, komunikačních prostředků a sítí k získávání a hodnocení informací, ke komunikaci s ostatními a k provádění praktických úkolů. První výzkum řešení problémů v PIAAC se zaměří na dovednost řešit problémy osobní, pracovní i občanské stanovením vhodných cílů a plánů a získáváním a používáním informací za pomoci počítačů a počítačových sítí.“ (PIAAC Expert Group in Problem Solving in Technology Rich Environments, 2009)

---

⁵ Jednotlivé výzkumy se v přesných definicích lišily, uvedené definice vycházejí z konceptuálních rámců výzkumu PIAAC a v případě dovednosti řešení problémů též výzkumu ALL (viz odkazy na zdroje v textu).

Datové zdroje o funkční gramotnosti

Výzkumy funkční gramotnosti u dospělé populace mají tradici především v anglosaských zemích. Již v 80. letech dvacátého století byly v Severní Americe realizovány výzkumy Young Adult Literacy Assessment – YALA (USA, 1985), Broken Words (Kanada 1985) a Literacy Skills Used in Daily Activities – LSUDA (Kanada 1989).

Především na ně navázaly mezinárodní výzkumy funkční gramotnosti, jejichž realizace začala probíhat od počátku devadesátých let. Všem těmto výzkumům je společné to, že testují několika typů funkční gramotnosti a zahrnují doprovodný dotazník, který obsahuje mimo jiné informace o respondentově zapojení na trhu práce a další proměnné související s jeho sociálním zázemím, vzděláním apod. Cílovou populací je věková skupina 16-65 let. Přehled mezinárodních výzkumů poskytuje následující tabulka 3.

Tabulka č. 3: **Mezinárodní výzkumy zaměřené na testování funkční gramotnosti**

Název výzkumu	Rok	Zapojené země	Měřené typy dovedností
IALS International Adult Literacy Survey	1994 – 2005	Kanada, Německo, Irsko, Nizozemsko, Polsko, Švédsko, Švýcarsko, Spojené Státy	Literární („prose“) Dokumentové Kvantitativní - numerické
	1996	Austrálie, Belgie (vlámská komunita), Velká Británie, Nový Zéland, Severní Irsko	
	1998	Chile, Česká republika, Dánsko, Finsko, Maďarsko, Itálie, Norsko, Portugalsko, Slovinsko	
ALL Adult Literacy and Lifeskills Survey	2003	Bermudy, Kanada, Itálie, Norsko, Švýcarsko, Spojené Státy, Nuevo Leon (sever Mexika)	Literární („prose“) Dokumentové Numerické
	2006 – 2008	Austrálie, Nizozemsko, Maďarsko, Nový Zéland	Řešení problémů ICT (nepřímé)
PIAAC Programme for the International Assessment of Adult Competencies	2011 – 2012	Austrálie, Belgie, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Japonsko, Kanada, Jižní Korea, Kypr, Německo, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rusko, Slovensko, Spojené státy americké, Španělsko, Švédsko a Velká Británie	Čtenářské Numerické Řešení problem s použitím informačních technologií

Vzhledem k celkové náročnosti tohoto typu výzkumů, zejména pak samotného testování dovedností jednotlivců v domácnostech, není spektrum datových zdrojů o mnoho širší než výše zmíněná šetření. Uvedené mezinárodní výzkumy tvoří podklad pro naprostou většinu analýz a studií, které jsou v oblasti funkční gramotnosti a trhu práce celosvětově prováděny. Některé

země nicméně realizují vlastní výzkumy. Vedle výše zmíněných šetření realizovaných do konce osmdesátých let v Kanadě a USA se jedná zejména o následující⁶:

V USA v letech 1992 a 2003 proběhly vzájemně srovnatelné výzkumy National Adult Literacy Survey (**NALS**) a National Assessment of Adult Literacy (**NAAL**). Byly realizovány na populaci ve věku 16 a více let a zabývaly se kvantitativní, literární a dokumentovou gramotností⁷. V roce 2007 byl proveden výzkum absolventů vzdělávacích programů pro dospělé Adult Education Program Study (**AEPS**).

Velká Británie má ojedinělý longitudinální výzkum National Child Development Study – (**NCDS**), který sleduje děti narozené ve Velké Británii v jednom týdnu v roce 1958. V roce 1995 byl na části souboru proveden výzkum Sample Survey of Basic Skills, zahrnující testování funkční gramotnosti. Dále zde byl v roce 2012 v rámci pravidelné série výzkumů realizován **Skills and Employment Survey**, který se soustředí na zaměstnané lidi ve věku 20-65 let. Neobsahuje přímé testování dovedností, ale pouze výpovědi pracovníků o nárocích pracovních míst a jejich sebehodnocení v některých oblastech.

V **Kanadě** se v letech 2004 – 2005 konalo šetření zaměřené na specifické čtenářské dovednosti⁸ International Survey of Reading Skills (**ISRS**). Šetření bylo provedeno na té části kanadského vzorku ALL, která dosáhla nižší úrovně gramotnosti.

V **Německu** se uskutečnil výzkum Arbeiten und Lernen im Wandel (**ALWA**) na populaci ve věku 18-52 let v letech 2007 – 2008. Zahrnoval testování čtenářských kompetencí a každodenních matematických dovedností.

Pro Českou republiku a další země střední a východní Evropy jsou datové zdroje velmi omezené. Česká republika a Maďarsko se účastnily výzkumu IALS v roce 1998, Maďarsko se zapojilo v druhé vlně rovněž do výzkumu ALL. Na Slovensku, v Rakousku a Polsku doposud nebyly výzkumy, které by se zabývaly testováním funkční gramotnosti, prováděny. Všechny zmíněné země jsou zapojeny ve výzkumu PIAAC, jehož výsledky budou k dispozici v roce 2013.

---

⁶ Další národní výzkumy byly realizovány jako součást výše uvedených mezinárodních výzkumů. Jejich stručný seznam je zde uveden za účelem zpřehlednění situace v oblasti datových zdrojů: Survey of Aspects of Literacy – SAL (Austrálie, 1996) – australské zapojení do IALS; Adult literacy and life skills survey – AALS (Austrálie, 2003); International Adult Literacy and Skills Survey – IALSS (Kanada, 2003) – kanadská komponenta výzkumu ALL, rozšířena na populaci 16 a více let.

⁷ V roce 2003 se výzkum zabýval též zdravotní gramotností, což však poněkud překračuje zaměření tohoto článku.

⁸ Šetření bylo zaměřeno na následující čtenářské dovednosti (originální AJ názvy): word recognition, vocabulary, listening, comprehension, general reading processing skills and spelling.

Metodika sledování vztahu mezi funkční gramotností a kvalitou pracovního místa a její problémy

I když konceptuální vymezení kvality pracovního místa nabízí řadu možností, jak tuto kvalitu definovat, většina studií zkoumajících vztah mezi úrovní funkční gramotnosti a kvalitou pracovního místa používá především ukazatel výdělků. Pouze v několika málo případech byly jako závislé proměnné použity i další charakteristiky pracovních míst. Ve zprávě Statistics Canada a OECD je například sledováno pracovní uplatnění na plný úvazek (OECD, Statistics Canada 2011) a pravděpodobnost získání zaměstnání na pozicích bílých či modrých límečků (OECD 2000). *Krahn a Lowe* (1998) sledují práci na plný či částečný úvazek a smlouvu na dobu určitou a neurčitou a jednotlivé profesní skupiny v kontextu toho, nakolik se dovednosti pracovníků na těchto pozicích shodují s požadavky jejich pracovních míst.

Ke sledování vlivu dovedností na mzdy jsou nejčastěji využívány lineární regresní modely s logaritmem mzdy jako závislou proměnnou. *Green a Riddell* (2001) pozměnili klasickou Mincerovu mzdovou funkci lidského kapitálu⁹ pro situaci, kdy jsou k dispozici některé měřitelné dovednosti a jiné nikoli. Rovnici upravili do tvaru

$$\log y_i = S_i^0 p^0 + X_i^u \beta^u + Z_i d + u_i,$$

kde

y_i je mzda jedince i ,

S_i^0 jsou jeho měřitelné dovednosti (tj. funkční gramotnost),

p^0 je vektor implicitní tržní ceny každé z měřitelných dovedností,

X_i^u je vektor dalších proměnných (jako vzdělání, zkušenost, zdravotní status apod.), které ovlivňují lidský kapitál jedince,

$\beta^u = B^u p^u$ je vektor parametrů, které ovlivňuje velikost vlivu proměnných na mzdy; skládá se teoreticky z vlivu těchto proměnných na tvorbu neměřitelných dovedností (matice koeficientů B^u) a implicitní tržní ceny těchto dovedností (vektor parametrů p^u). V případě neměřitelných dovedností však tyto dva vlivy nelze od sebe odlišit,

Z_i je vektor dalších proměnných, které ovlivňují mzdy kromě dovedností a X_i^u ,

d je vektor parametrů a

u_i je náhodná chyba.

Podobné regresní modely vlivu funkční gramotnosti na mzdy používají i další autoři (např. McIntosh – Vignoles 2000; Denny – Harmon – Sullivan 2003).

⁹ Logaritmus výdělků jedince je vyjádřen jako lineární funkce počtu let dokončeného vzdělání, kvadratická funkce zkušeností na trhu práce a funkce dalších vlivů na mzdy, jako je pohlaví a členství v odborech. (Mincer 1974).

Nezbytnost použití modelů s více proměnnými zdůrazňují Lee – Miller (2000), když upozorňují na vzájemnou závislost mezi dosaženým vzděláním a funkční gramotností. Tuto závislost potvrzují i další autoři a dosažené vzdělání je zařazováno do regresních analýz jako další nezávislá proměnná. Jako další kontrolní proměnné jsou obvykle používány pohlaví a věk, v některých případech též vzdělání rodičů a další.

Lee a Miller (2000) dále upozorňují, že použití regresní analýzy je komplikováno silnou vzájemnou korelovaností jednotlivých typů gramotnosti a tudíž není možné zahrnout do regresních analýz jako nezávislé proměnné všechny typy dovedností. Autoři proto buď vytvářejí pro jednotlivé typy gramotnosti nezávislé modely (např. Lee – Miller 2000; OECD a Statistics Canada 2011 a další) nebo používají pro funkční gramotnost jednu proměnnou vytvořenou průměrem škál jednotlivých typů gramotnosti. Green a Riddell, 2001 použili tuto variantu poté, co s použitím analýzy hlavních komponent ověřili, že první komponenta vysvětluje naprostou většinu variance a váhy jednotlivých dovedností jsou v ní téměř totožné.

Osberg (2000) upozorňuje na problém, že gramotnost měřená ve výzkumech je ordinální, nikoli kardinální proměnná. Testuje proto na několika modelech různé monotónní transformace skóru gramotnosti a dospívá k závěru, že s výjimkou velmi extrémních transformací typu deváté mocniny, se výsledky regresních analýz zjišťujících vliv funkční gramotnosti na mzdy chovají robustně.

Pokus o odhalení nelineárního vlivu dovedností na mzdy provedl Johnes (2005) za použití metody neuronových sítí na datech z britského výzkumu Second Skills Survey of the Employed British Workforce (2001). Jeho analýza je založena na tom, že spíše než úroveň jedné dovednosti je podstatná kombinovaná úroveň více dovedností, což se potvrdilo v předchozích výzkumech kurikulů v případě jednotlivých předmětů a souborů předmětů v rámci studijních programů. Závěr studie ovšem ukazuje, že nelineární modelování nepřináší o vztahu mezi dovednostmi a mzdou lepší informace než lineární regresní analýza.¹⁰

Mezinárodně významné výsledky

Většina studií o souvislostech mezi funkční gramotností a kvalitou pracovního místa vznikla v anglicky mluvících zemích (Velká Británie, USA, Austrálie, Kanada), nicméně v řadě případů obsahují i mezinárodní srovnání a přinášejí tak obecnější závěry i výsledky platné pro různé země.

---

¹⁰ Výše dovedností zde není přímo měřena, ale pracovník je dotazován, nakolik je daná dovednost pro jeho typ práce důležitá. Souvislost mezi úrovní dovednosti daného jedince ovlivňuje jeho posuzování důležitosti této dovednosti a objektivní nároky pracovního místa se mohou od tohoto posouzení lišit.

Funkční gramotnost má vliv na výši výdělku a snižuje vliv vzdělání

Publikované studie založené na výše dostupných výzkumech zpravidla potvrzují základní hypotézu o tom, že vyšší úroveň funkční gramotnosti zvyšuje pravděpodobnost zastávání lepšího pracovního místa (resp. obvykle lépe placeného pracovního místa). Vliv funkční gramotnosti je sice nižší než vliv dalších proměnných, zejména pak formálního vzdělání, ale ani po jejich zohlednění se nevytrácí. „Přestože v typickém případě dosažení vyššího stupně vzdělání vede k vyšším výdělkům, někteří vysoce vzdělaní jedinci vydělávají významně méně než je mediánový příjem v jejich zemi.“ (Statistics Canada, OECD 2011: 86).

Autoři si často nepokládají přímo otázku, nakolik dovednosti ovlivňují výši mzdy, jako spíše kolik z ekonomických výnosů vzdělání může být vysvětleno funkční gramotností (Osberg 2000). Zohlednění funkční gramotnosti snižuje vliv dosaženého vzdělání na mzdy o jednu třetinu (Green – Riddel 2001) i více (40-45 % uvádí Osberg, 2000). Přesto i po zahrnutí gramotnosti zůstává formální vzdělání nejvýznamnějším faktorem. Dosažená úroveň vzdělání totiž figuruje jako zástupná proměnná pro další neměřené a neměřitelné dovednosti, jako jsou například odborné specifické dovednosti, schopnost se učit apod. Některé teorie mluví navíc i o tzv. signální funkci vzdělání, kdy je vzdělání na trhu práce oceňováno samo o sobě, protože je pro zaměstnavatele informací o vyšší očekávané produktivitě (např. Arrow 1973; Spence 1973).

Green a Riddel (2001) ověřovali, zda mezi výdělky, funkční gramotností a vzděláním existuje skutečně kauzální vztah, testováním vlivu potenciálních skrytých proměnných, které by mohly ovlivňovat jak výši mzdy, tak dosažené vzdělání a úroveň funkční gramotnosti. I po zohlednění vlivu pohlaví, věku, stupně urbanizace, pracovní zkušenosti, důvodů, proč respondent ukončil vzdělávání a rodného jazyka, zůstával vliv vzdělání i funkční gramotnosti na mzdy významný, což podporuje hypotézu o kauzálním vlivu.¹¹

Kromě potvrzení této základní hypotézy, řada výzkumů upozornila na další důležitá zjištění o vztahu mezi funkční gramotností a kvalitou pracovního místa, která jsou v následujícím textu podrobněji rozebrána.

Pravděpodobnost nemanuální práce roste s úrovní funkční gramotnosti i po zohlednění vlivu vzdělání

Studie OECD založená na výsledcích výzkumu IALS ukazuje, že u středoškolsky vzdělaných lidí pravděpodobnost manuální práce (povolání v kategorii „modrých límečků“ – ISCO 6-9) klesá se zvyšující se úrovní funkční gramotnosti, a to jak ve zpracovatelském průmyslu, tak ve službách. Naopak pravděpodobnost zaměstnání v kvalifikovaných profesích (ISCO 1-3) se zvyšující se

---

¹¹ Testování skrytých proměnných provedli metodami instrumentálních proměnných a simultánních rovnic, ve kterých byly postupně závislými proměnnými mzdy, počet let ve vzdělávání a úroveň dovedností (Green a Riddel 2001).

funkční gramotností roste. U lidí ve spodní polovině spektra gramotnosti i relativně malá změna v úrovni funkční gramotnosti významně zvyšuje pravděpodobnost zastávání kvalifikované profese, z čehož autoři usuzují, že vzdělávání lidí s nižší výchozí úrovní dovedností může významně přispět ke zlepšení jejich postavení na trhu práce (OECD, 2000).

Vliv funkční gramotnosti je vyšší v anglicky mluvících zemích

Denny, Harmon a Sullivan (2003) na základě výsledků výzkumu IALS dokládají, že v anglicky mluvících zemích má funkční gramotnost na výši mzdy ve srovnání s dalšími zeměmi nejvyšší vliv. Jedním z důvodů může být silnější zaměření vzdělávacích systémů těchto zemí na klíčové kompetence, mezi nimi i základní složky funkční gramotnosti. Naproti tomu například v německy mluvících zemích, kde je dlouhá tradice odborného vzdělávání, mohou mít pro trh práce větší význam obor dosaženého vzdělání a odborné specifické dovednosti, které však ve výzkumu IALS nejsou sledovány.

K podobným závěrům dospěli též *Barone a Van de Werhorst* (2008) na základě výsledků výzkumu IALS v USA, Velké Británii, Nizozemsku a Německu. Rozdílnost vlivu funkční gramotnosti je podle nich ovlivněna tím, že v Německu a Nizozemsku jsou systémy více oborově diferencované a délka vzdělávání méně vypovídá o jeho úrovni než v případě USA a Velké Británie¹². Jejich studie je zajímavá nejen z hlediska mezinárodního srovnání, ale také proto, že chápou základní kognitivní dovednosti jako významné pro úspěch na trhu práce nejen samy o sobě, ale také jako prostředek pro snadnější rozvoj dalších, více pracovně specifických kognitivních dovedností. V modelech je zachycují prostřednictvím souboru činností, které lidé v práci vykonávají. Přiznávají přitom, že existuje ještě třetí soubor dovedností především manuálních spojených s konkrétní činností, pro jejichž rozvoj mají obecné kognitivní dovednosti malý vliv a které je obtížné empiricky zjišťovat. Nesnaží se přitom měřit přímo vliv vzdělání a dovedností na mzdy ve srovnání s dalšími faktory, ale soustředí se na to, nakolik zahrnutí jednotlivých složek funkční gramotnosti do modelu sníží vliv formálního vzdělávání na mzdy. Další faktory jsou do modelů zahrnuty pouze jako kontrolní proměnné.

Numerické dovednosti ovlivňují výši mezd více než jiné typy funkční gramotnosti

McIntosh a Vignoles na základě výsledků IALS a britského národního výzkumu National Child Development Survey měří vliv různých typů funkční gramotnosti na výši mzdy. Soustředí se přitom s ohledem na některé cíle

---

¹² Proměnnou informující o vzdělání byl v těchto modelech počet let strávený ve vzdělávání. V Německu či Nizozemsku může ale být na rozdíl od anglosaských zemí počet let vzdělávání pro dosažení různých úrovní kvalifikace velmi podobný. Počet let ve vzdělávání je proto pro tyto země hůře fungujícím ukazatelem.

britské vzdělávací politiky na lidi s nižší úrovní gramotnosti, resp. na to, zda daná osoba dosáhla alespoň úrovně gramotnosti odpovídající základnímu stupni v národní soustavě kvalifikací. Prokázali, že dosažení této úrovně numerické gramotnosti má statisticky významný vliv na pravděpodobnost získání zaměstnání i vyšší mzdy, v případě čtenářské gramotnosti se výsledky v obou sledovaných šetřeních lišily a nevedly k jednoznačnému závěru. Naznačily však, že zatímco numerická gramotnost má vyšší vliv na vyšší mzdy, čtenářská gramotnost má vliv spíše na pravděpodobnost získání zaměstnání. (McIntosh – Vignoles 2000).

Jednoznačnější význam numerické gramotnosti oproti čtenářské potvrzuje i studie OECD založená na datech z výzkumu IALS (OECD 2011) a zpráva OECD a Statistics Canada (2011) vycházející z výzkumu ALL.

Pracovní místa na dobu neurčitou a s plným úvazkem kladou vyšší nároky na funkční gramotnost

Některé nemzdové charakteristiky pracovního místa ve vztahu k dovednostem sledují *Krahn a Lowe* (1998). Na kanadských výsledcích výzkumu IALS dokazují, že dobrá pracovní místa charakterizovaná smlouvou na dobu neurčitou a plným úvazkem kladou vyšší nároky na funkční gramotnost. Manažerské pozice (ISCO 1) kladou vysoké nároky na všechny tři složky funkční gramotnosti sledované ve výzkumu IALS, pro pozice odborníků (ISCO 2) jsou požadovány vysoké čtenářské dovednosti a schopnost písemného vyjadřování. Tyto profese mají zároveň nejvyšší podíl pracovníků, jejichž vysoká úroveň gramotnosti je v souladu s vysokými nároky pracovního místa na funkční gramotnost. Bylo by ovšem třeba zkoumat, zda souvislost vysoké úrovně gramotnosti s délkou úvazku a trváním smlouvy platí i po zohlednění profesního zaměření daného pracovního místa.

Další autoři se zabývali problematikou funkční gramotnosti specificky v kontextu dané země. *Green a Riddell, 2001* dokazují například, že obecné dovednosti mají vliv na to, jak dobře se imigranti začlení na trhu práce v cílové zemi a na to, zda je užitečně využito jejich formální vzdělání.

Výsledky pro Českou republiku a další středoevropské země

V České republice vztahu mezi funkční gramotností a situací na trhu práce nebyla zatím věnována velká pozornost. Na základě výsledků výzkumu IALS (1998) byla potvrzena souvislost mezi úrovní gramotnosti a příslušností do profesní třídy a úrovní sociálního statusu při kontrole pro věk (Řeháková In: Matějů 1998). Analýza v oblasti souvislostí mezi postavením na trhu práce a funkční gramotností se soustředila zejména na probíhající změny související s transformací ekonomiky i společnosti po pádu komunistického režimu. Ukázalo se, že pro změnu profese je výrazně limitujícím faktorem nízká úroveň

funkční gramotnosti a rovněž kariérní vzestup v zaměstnání je významně ovlivňován dosaženým vzděláním i dovednostmi. Vliv funkční gramotnosti na výši výdělku se ukázal jako významný, silná vazba se projevila podstatně výrazněji u žen než u mužů. Vazba přetrvává i po odstranění vlivu dosaženého formálního vzdělání, i když u vysokoškoláků je nižší než u osob s nižším vzděláním. Vliv formálního vzdělání je silnější než samotný vliv funkční gramotnosti (Večerník In: Matějů 1998).

Na Slovensku se až do roku 2012, kdy se země zapojila do šetření PIAAC, nerealizoval výzkum zjišťující funkční gramotnost dospělé populace přímým testováním. Od roku 2005 zde v rámci celoevropského šetření Community survey on ICT usage in households and by individuals v dvouletých intervalech probíhá výzkum zaměřený na digitální gramotnost definovanou v širokém kontextu jako schopnost „porozumieť informáciám a používať ich v rôznych formátoch z rôznych zdrojov prezentovaných prostredníctvom moderných informačných a komunikačných technológií“. (Velšic, 2013) Digitální gramotnost je měřena prostřednictvím výpovědí o tom, jak často respondent vykonává různé činnosti související s informačními technologiemi. Těmto zjišťováním předcházely i dřívější výzkumy míry využívání počítačů a internetu – např. Focus 1997 – 2003 či výzkum SAV Spoločnosť z roku 2004, které sledovaly i rozdíly dle jednotlivých profesních skupin (Zeman 2008). Hlubší analýza efektů digitální gramotnosti na výši mezd či nemzdové charakteristiky pracovních míst však nebyla prováděna.

Některá zjištění pro Českou republiku a další středoevropské země lze zjistit i ze zahraničních studií, které prezentují jejich výsledky v rámci mezinárodního srovnání. Zpráva OECD z výzkumu IALS ukazuje, že mzdový přírůstek, který lze přisoudit úrovni funkční gramotnosti, je obzvláště vysoký v České republice, Irsku, Velké Británii a USA (OECD 2000). Po zohlednění dalších proměnných (vzdělání, pracovní zkušenost, pohlaví, vzdělání rodičů a mateřského jazyka) ale vliv úrovně gramotnosti na výši mzdy významně klesá a v České republice je ve srovnání s jinými zeměmi nízký, přičemž nejvýznamnější část mzdové variance přebírají pohlaví a dosažené vzdělání. Nejnižší vliv funkční gramotnosti na výši mzdy je v Polsku.

Denny, Harmon a Sullivan (2003) srovnávali 20 zemí zapojených do výzkumu IALS, mezi nimiž byly i Česká republika a Maďarsko. Výsledky potvrzují v souladu s výše zmíněnou studií OECD, že vliv dosaženého vzdělání na výši mzdy je v České republice jeden z nejvyšších ze všech sledovaných zemí. Rovněž neočištěný vliv funkční gramotnosti je poměrně vysoký, i když zdaleka ne tolik jako v anglicky mluvících zemích, Švýcarsku a Nizozemsku. Po zahrnutí funkční gramotnosti se vliv vzdělání na mzdy nezanedbatelně snižuje, stále však zůstává jeden z nejvyšších ze všech sledovaných zemí. V Maďarsku je vliv vzdělání i dovedností poměrně nízký a zahrnutí gramot-

nosti do modelu vliv vzdělání snižuje také relativně málo. Ve všech těchto třech charakteristikách se v rámci sledovaných zemí Maďarsko pohybuje ve spodní třetině.

Stejná studie ukazuje, že ve většině zemí je přínos funkční gramotnosti ke mzdě největší při porovnání druhého kvintilu populace dle distribuce úrovně dovedností s prvním, podobně velký přínos představuje přesun ze čtvrtého do nejvyššího kvintilu. Česká republika je v tomto směru výjimkou, mzdy nejvíce narůstají při přesunu z třetího do čtvrtého kvintilu, v nejvyšším kvintilu mzdy dokonce klesají. Česká republika je rovněž jedinou zemí, ve které se vliv vzdělání a funkční gramotnosti chovají substitučně, tedy že se zvyšující se úroveň jednoho klesá význam druhého pro výši mzdy. Ve většině ostatních zemí je jejich vliv spíše komplementární, tedy vyšší úroveň jednoho zvyšuje i vliv druhého.

Závěr

Výzkumy realizované na mezinárodní úrovni v uplynulých dvaceti letech prokazují, že existuje významná souvislost mezi úrovní funkční gramotnosti a úrovní mzdy, a to i při zohlednění vlivu dalších významných proměnných, jako je pohlaví, věk, vzdělání, vzdělání rodičů apod. Numerická gramotnost má na výši mzdy v mnoha zemích vyšší vliv než ostatní typy funkční gramotnosti. Výrazně méně pozornosti je věnováno nemzdovým charakteristikám pracovních míst, které však tvoří neopominutelnou složku kvality pracovního místa. Realizované studie naznačují, že existují souvislosti mezi úrovní funkční gramotnosti a pravděpodobností získání zaměstnání na dobu neurčitou a plného pracovního úvazku.

Výzkum funkční gramotnosti, a zejména jeho souvislostí s úspěchem na trhu práce a kvalitou pracovního místa je rozšířen především v anglicky mluvících zemích, kde má funkční gramotnost na výši mzdy větší vliv než jiných státech. V České republice a dalších střeoevropských zemích se této problematice věnoval zatím jen velmi omezený počet studií. Většina údajů vychází ze zpracovaných mezinárodních srovnání. Ty ukázaly, že v České republice má funkční gramotnost na mzdy poměrně silný vliv, který je však do značné míry vysvětlitelný dosaženým formálním vzděláním. Vliv funkční gramotnosti na mzdy je relativně nízký v Maďarsku a velmi nízký v Polsku.

Tento příspěvek se cíleně soustředil pouze na zmapování vazby mezi funkční gramotností a kvalitou pracovního místa. Zjištěné výsledky jsou využitelné především jako podpůrný důkaz významu celoživotního učení pro úspěch na trhu práce, i když je zřejmé, že funkční gramotnost nepostihuje všechny důležité faktory, jako je vybavenost jednotlivce cizími jazyky, jeho morálně-volní charakteristiky nebo ochotu osvojit si nové znalosti a dovednosti. Všechny tyto zmíněné faktory ovlivňují adaptabilitu jednotlivce na

měníící se požadavky trhu práce, které se v důsledku nových technologií, postupující globalizace a zesilující konkurence na mezinárodních trzích zrychlují. Lze však předpokládat, že adaptabilita je s úrovní gramotností úzce provázána, že vyšší úroveň gramotnosti je určitou zárukou vyšší adaptability. Nezanedbatelné jsou pro úspěch na trhu práce též profesně specifické dovednosti, které jedinec získá různými typy vzdělávání či neformálním učením během výkonu profese.

Uvedené výzkumy řeší sledování vlivu funkční gramotnosti na úspěch na trhu práce zpravidla formou regresních modelů zohledňujících různé další charakteristiky jedince. Část z nich může fungovat jako proxy proměnné pro jeho neměřené a neměřitelné dovednosti (např. obor a úroveň vzdělání či délka praxe jako substitute úrovně profesně specifických dovedností). Některé výzkumy učinily též pokusy včlenit další typy škál (např. postojové) a sledovat jejich vliv v intervenci s dovednostmi, nicméně rovněž odhalily významnou kulturní podmíněnost těchto metodik. Část dovedností jedince zůstane v podobných výzkumech vždy z principu nezměřena a při interpretaci výsledků výzkumů je třeba tento fakt zohledňovat.

Úspěch jedince na trhu práce – výše mzdy, pracovní podmínky a další charakteristiky pracovních míst jsou ovlivněny nejen charakteristikami jedince, ale též podmínkami pracovního trhu v dané lokalitě a v dané době v závislosti na širší ekonomické situaci. Té doposud nebyla ve výzkumech věnována příliš velká pozornost. Možnosti zahrnutí těchto širších kontextuálních faktorů byly velmi omezené, neboť výzkumy funkční gramotnosti byly realizovány zejména jako transversální bez možnosti srovnání v čase a na omezeném počtu regionů. Rozšiřování výzkumů do stále většího počtu zemí a práce na vzájemně srovnatelnosti výzkumů však nabízejí velkou příležitost pro rozvoj metodických přístupů v této oblasti.

Šetření funkční gramotnosti dospělé populace otevírají prostor pro zkoumání celé řady dalších vazeb, nejen na kvalitu pracovního místa. Důležité je samotné zkoumání dosažené úrovně kompetencí jednotlivých socio-demografických skupin a jejich mezinárodní komparace. Tyto poznatky představují klíčovou informaci pro celý sektor vzdělávání, ukazují na slabá místa jak počátečního, tak dalšího vzdělávání. Využitelnost těchto analýz souvisí nejen s jejich kvalitou, ale i s vůlí politické reprezentace s nimi pracovat. Důležitou informací pro sektor vzdělávání a pro zaměstnavatele, kteří mají zodpovědnost za odborný rozvoj svých zaměstnanců, jsou také výsledky analýz zaměřených na soulad či nesoulad mezi požadavky na výkon určitých profesí a jejich naplněním. Případný zjištěný nesoulad by měl být impulzem ke změnám ve vzdělávacích programech, v nabídce dalšího profesního vzdělávání a v podnikovém vzdělávání. Vzhledem k finanční, časové i odborné náročnosti šetření

funkční gramotnosti dospělé populace je vysoce žádoucí odvodit ze zjištěných výsledků praktické kroky, nezůstat pouze u analytických cvičení.

V průběhu roku 2013 budou zveřejněny výsledky výzkumu PIAAC, do něhož je zapojeno 25 zemí OECD včetně České republiky, Polska, Maďarska, Rakouska a poprvé též Slovenska. Výzkum poskytne data a příležitost pro zkoumání specifík těchto zemí a pro země zapojené v letech 1994 – 1998 do výzkumu IALS též možnost sledování posunu ve významu funkční gramotnosti pro úspěch na trhu práce.

***Mgr. Hana Říhová** je absolventka sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Působí jako analytička v Národní observatoři zaměstnanosti a vzdělávání Národního vzdělávacího fondu. Zabývá se analýzami trhu práce a dalšího vzdělávání. V posledních letech se soustředí na monitoring a indikátory dalšího vzdělávání a zkoumání vztahů mezi dovednostmi a úspěchem na trhu práce. Je zapojena v národních i mezinárodních projektech zaměřených na identifikaci a předvídání kvalifikačních potřeb trhu práce.*

***Ing. Zdeňka Matoušková, CSc.** má bohaté zkušenosti ve výzkumné a pedagogické činnosti. Působí v Národní observatoři zaměstnanosti a vzdělávání Národního vzdělávacího fondu. Hlavními oblastmi jejího odborného zaměření jsou rozvoj lidských zdrojů, politika zaměstnanosti, další vzdělávání jako součást celoživotního učení, finanční aspekty vzdělávání, regionální rozvoj. Podílela se rovněž na zpracování ex ante hodnocení programů kofinancovaných z Evropských strukturálních fondů zaměřených na rozvoj lidských zdrojů. Účastní se realizace národních a mezinárodních projektů.*

LITERATURA

- ARROW, K., 1973: Higher Education as a Filter. *Journal of Public Economics*, 2, s. 193-216.
- ASCHENFELLER, O. – CARD, D., 1999: *Handbook of Labour Economics*. Elsevier Science, Amsterdam.
- BARONE, C. - VAN DE WERFHORST, H.G., 2008: Education, Cognitive Skills and Earnings in Comparative Perspective. *Equalsoc Working Paper 2008/1*.
- BÚŽIK, M. – TÍŽIK, M. – KUSÁ, Z. – KOSTLAN, D., 2008: Naše/európske hodnoty 1991 – 1999 – 2008. Podklady k tlačovej besede Sociologického ústavu SAV k zisteniam výskumu európskych hodnôt EVS 2008 na Slovensku.
- CLARK, A. E., 2005: Your Money or Your Life: Changing Job Quality in OECD Countries. *British Journal of Industrial Relations*, Volume 43, Issue 3, s. 377-400, September 2005.
- CLARK, A. E., 1998: What Makes a Good Job? Evidence From OECD Countries. *CSLS Conference on the State of Living Standards and the Quality of Life in Canada*. Ottawa.
- ČAMBÁLIKOVÁ, M., 2011: Podniková kultúra a sociálna zodpovednosť podnikov. In *Sociálne problémy a spravodlivosť v spoločnosti: zborník referátov z výročnej kon-*

- ferencie Slovenskej sociologickej spoločnosti pri SAV, ktorá sa konala 16.-17. apríla 2010 [elektronický zdroj]. Editori: J. Matulník, R. Bednárík, Bratislava: Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV: Katedra sociológie VŠZaSP sv. Alžbety. ISBN 978-80-85447-16-3.
- DENNY, K. J. – HARMON, C. P. – O'SULLIVAN, V., 2003: Education, earnings and skills: a multi-country comparison. The Institute for Fiscal Studies WP04/08.
- GREEN, D. A. – RIDDELL, W. C., 2003: Literacy and earnings: an investigation of the interaction of cognitive and unobserved skills in earnings generation. *Labour Economics*, 10 (2), 165-184.
- GREEN, D. A. – RIDDEL, W. C., 2001: Literacy, Numeracy and Labour Market Outcomes in Canada. Statistics Canada.
- JENCKS, CH. – PERMAN, L. – RAINWATER, L., 1988: What Is a Good Job? A New Measure of Labour Market Success. *American Journal of Sociology*, Vol. 93, No. 6 (May, 1988), pp. 1322-1357.
- JOHNES, G., 2005: Skills and earnings revisited. Lancaster University Management School Working Paper 063.
- KRAHN, H. – LOWE, G. S., 1998: Literacy Utilisation in Canadian Workspaces-. Statistics Canada.
- KEARNS, P., 2001: Generic Skills or the New Economy. Review of Research. NCVER, Adelaide.
- LEE, Y. L. – MILLER, P. W., 2000: Literacy, Numeracy and Labour Market Success. Department of Economics, The University of Western Australia.
- MAYER, E., 1992: Key competencies: report of the Committee to advise the Australian Education Council and Ministers of Vocational Education, Employment and Training on employment-related key competencies for postcompulsory education and training [Mayer report], Australian Education Council and Ministers of Vocational Education, Employment and Training, [Canberra].
- MATĚJŮ, P. (Ed.), 1998: Funkční gramotnost dospělých. Národní zpráva z projektu SIALS. Konsorcium SoÚ AV ČR a SC&C.
- McINTOSH, S. – VIGNOLES, A., 2000: Measuring and Assessing the Impact of Basic Skills on Labour Market Outcomes. Centre for the Economics of Education. London School of Economics and Political Science.
- MINCER, J., 1974: Schooling, experience and earnings. Columbia University Press, New York.
- MYSÍKOVÁ, M., 2012: Subjective Well-Being and Job Satisfaction across Europe: Differences between and within Regions. Working Papers, Institute of Economic Studies, Faculty of Social Science, Charles University in Prague, v recenzním řízení.
- OECD, 2000: Literacy in the Information Age. Final Report of the International Adult Literacy Survey. OECD.
- OECD, Statistics Canada, 2011: Literacy for Life: Further Results from the Adult Literacy and Life Skills Survey, OECD Publishing.
- OSBERG, L., 2000: Schooling, Literacy and Individual Earnings. Statistics Canada.

- PIAAC Literacy Expert Group, 2009: "PIAAC Literacy: A Conceptual Framework". OECD Education Working Papers, No. 34, OECD Publishing. Citováno dle českého překladu dostupného na http://www.piaac.cz/attach/ramec_ctenarska_gramotnost.pdf
- PIAAC Numeracy Expert Group, 2009: "PIAAC Numeracy: A Conceptual Framework". OECD Education Working Papers, No. 35, OECD Publishing. Citováno dle českého překladu dostupného na http://www.piaac.cz/attach/matematicka_gramotnost.pdf
- PIAAC Expert Group in Problem Solving in Technology Rich Environments, 2009: "PIAAC Problem Solving in Technology-Rich Environments: A Conceptual Framework". OECD Education Working Papers, No. 36, OECD Publishing. Citováno dle českého překladu dostupného na http://www.piaac.cz/attach/ramec_problem_solving.pdf
- SPENCE, A. M., 1973: Job Market Signalling. *Quarterly Journal of Economics*, 88, 355-379.
- STATISTICS CANADA – OECD, 2005: Learning a Living. First Results of the Adult Literacy and Life Skills Survey. Ottawa and Paris.
- TUČEK, M., 2011: Prestiž povolání. *Tisková zpráva CVVM*, 25. 7. 2011.
- VEČERNÍK, J., 2004: Skating on Thin Ice: A Comparison of Work Values and Job Satisfaction in CEE and EU Countries. In *International Journal for Comparative Sociology*, Vol. 44, No. 5, pp. 444-471.
- VEČERNÍK, J., 2006: Work Values and Job Attitudes in the Czech Republic between 1997 and 2005. In: *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 6/2006., pp. 1219-1240.
- VELŠIC, M., 2013: Digitálna gramotnosť na Slovensku 2013. Inštitút pre verejnú otázku. Bratislava.
- ZEMAN, M., 2008: Sociálne nerovnosti a informačná a komunikačná výbava na Slovensku. In: *Triedy a stratifikácia v sociálnej zmene Slovenska*. Sociologický ústav SAV, Bratislava.

Internetové zdroje

- Australian Bureau of Statistics: <http://www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/DOSSbytitle/FFC3EA84ED8620ACA2570FA000CB715?OpenDocument>, 7. 8. 2012
- Cardiff School of Social Sciences: <http://www.cardiff.ac.uk/socsi/ses2012/index.html>, 7. 8. 2012
- Centre for Longitudinal Studies: <http://www.cls.ioe.ac.uk/page.aspx?&siteid=724&siteid=724&siteid=724&siteid=724&siteid=724>, 7. 8. 2012
- Economic and Social Research Council: <http://www.esrc.ac.uk/funding-and-guidance/tools-and-resources/research-resources/surveys/skills-and-employment-survey.aspx>, 7. 8. 2012
- IAB: <http://doku.iab.de/kurzber/2011/kb0511.pdf>, 20. 8. 2012
- ETS: <http://www.ets.org/literacy/research/surveys/>, 7. 8. 2012
- National Centre for Education Statistics: <http://nces.ed.gov/surveys/all/>, <http://nces.ed.gov/naal>, <http://nces.ed.gov/naal/naalandall.asp>, 7. 8. 2012
- PIAAC – Mezinárodní výzkum dospělých www.piaac.cz, 12. 9. 2012